

A SZOCZIOLÓGIA ÚJABB IRÁNYAI.

— MÁSODIK KÖZLEMÉNY. —

Stammler a feje azon iskolának, mely a szociológiai tudományt csupán a *czél és eszköz*, a teleológia szempontjából véli lehetségesnek és tagadja, hogy az ok és okozat szempontjából a természettörvényekhez hasonló társadalmi törvényt lehet felállítanunk.

A szociológia ezen újabb irányát Stammlernak nagyszerű, de túlságosan absztrakt logikai konstrukciója mellett újabban Ludwig *Stein* fejtette ki, kinek nyomán e rendszert bemutatni óhajtom.*

Szerinte már Buckle megtanított bennünket arra, hogy a történelem nagy sorozata az összefüggéseknek, vagyis, hogy a causalitás törvénye itt is uralkodik. De vizsgálva a történelem folyamatát, megállapíthatjuk, hogy a fejlődés elve is ép úgy uralkodik itt, mint az egész szerves természetben. Ezen igazság kifejtése Herbert Spencer érdeme. A létért való küzdelem mindig a legalkalmasabb megmaradásával végződött és eredményezte a fokozatos fejlődést, az irodalmi és művészeti emlékek, a jogi, politikai, vallási és társadalmi intézmények és hagyományok pedig egyik nemzedékről a másikra átöröklődvén, fenntartották a történelem folytonosságát. Tehát a történelem három alaptörvénye Stein szerint a *causalitás*, a *fejlődés* és a *continuitás* és ezt tartja szem előtt társadalombölcseleti munkájában.

* Ludwig *Stein*, a berni egyetem tanára — magyar születésű. Régebben csupán filozófiai munkásságot fejtett ki, néhány év előtt írta meg „Die sociale Frage im Lichte der Philosophie” és „An der Wende des Jahrhunderts” című munkáit, melyek nyomán, társadalombölcseleti felfogását körvonaloalom. Teljesen Stein hatása alatt áll Dr. Th. *Achelis* „Sociologie” című kis kötete, mely a Sammlung Göschenben jelent meg.

A fejlődés fogalma azt jelenti, hogy mindig a jobb diadalmaskodik és így a fejlődésben bennelakozó czélszerűség — *immanens teleológia* — foglaltatik. Az immanens teleológia azonban nem egyenlő a Leibnitz-féle *transzcendentális* teleológiával, mely minden létező világot czélszerűnek tart és így a teleológikus szempontot a természet folyamataira is alkalmazza. Ez nem áll. A természetfolyamatoknál csak a *causalitás* uralkodik, inig az akarat útján megnyilvánuló célhoz alkalmazott mozgásoknál és így leginkább az emberi cselekedeteknél nemcsak a causalitás, hanem az immanens teleológia szempontja is érvényesül, mely utóbbi nem akarja a természet egész folyamatának összefüggését megmagyarázni, hanem csupán a társadalmilag együtt élő emberek *cselekedeteinek* motivációit kutatja, csak ezen egyéni cselekedetek szubjektív megítélésére alkalmazott mérték és szabályozó elv, nem pedig abszolút és objektív törvény. Az immanens teleológia szempontjából felfogott történelmi folyamatban mindig azon eszme fog diadalmaskodni, mely az illető nemzedéknek a legtöbb előnyt nyújtja, az önfentartás ösztöne pedig irányítója és szabályozója a társadalmi ízlésnek. Hogy a történelem folyamatát és a társadalom fejlődését megérthessük, ehhez szükséges, hogy az emberi szellemet a történelmi életben való megnyilvánulásában (politikai, gazdasági, társadalmi vallási, tudományos, technikai, jogi, művészeti, filozófiai és kultúrtörténetében) tanulmányozzuk.* Stein szociológiai alapfelfogása tehát *szociálpszichológiai*, módszere pedig *az összehasonlító-történelmi*.

Szerinte háromféle filozófiai szempontból lehet a társadalmat vizsgálni 1. *ontológiailag*, a társadalmi együtt szempontjából, ez a társadalmi *statika*, mely *induktív* módszerrel *descriptív* feladatot végez, tehát az *állandóság* fogalmával van dolga és tulajdonságokat állapít meg. A szociológia ezen részére a biológián kívül a következő segédtudományok jönnek tekintetbe: összehasonlító etnográfia, palaontológia, antropológia, a visszamaradt; demográfia és statisztika az előrehaladott kultúrákra nézve. Lehet a társadalmat vizsgálni 2. *történelmi* szempontból, a midőn a társadalomban tipikusan visszatérő emberi cselekedeteket, ezek egymásutánját, egymásra való hatását vizsgáljuk, ez a szociális *dynamika*, mely oknyomozó, genetikus úton *deduktív* módszerrel akarja a társadalom törvényszerűségét

* Hasonló felfogású *Ch. Seignobos*: La méthode historique appliquée aux sciences sociales. Paris, F. Alcan 1901. című munkája.

levezetni, tehát *cselekedetekkel* és a *variabilitás* fogalmával van dolga, problémája nem az *együttlét*, hanem a fejlődés. Mint segédtudományok itt főleg a történelmi tudományok, különösen a művelődéstörténet, gazdaságtörténet és társadalmi gazdaságtan jönnek tekintetbe.

A társadalom vizsgálatának 3. szempontja a *normatív*, a szabályokat kereső szempont, mely a társadalom feladatait és céljait az előbbi két vizsgálati módból nyert tanulságok alapján állapítja meg, mint segédtudományok ide tartoznak a jog-, vallás- és politikai tudományok, a társadalmi logika és a társadalmi erkölstan, továbbá mindazon tudományok, melyek a társadalmi cselekvésre vonatkozó imperatívokkal foglalkoznak.

Már most a szociológia azon tudomány, mely a társadalmat mindezen szempontokból *egyszerre* vizsgálja és megalkotja az első szempont alapján a *leíró, descriptiv szociológiát*, a második szempont alapján a *deduktív társadalomfilozófiát* és a harmadik szempontból a társadalmi imperativusokat megállapító, *normatív társadalmi erkölctant*,

A vizsgálódások ezen széles köre a filozófiával összehasonlítható előkelő tudományvá teszi a szociológiát, mely az emberi együttélés és összeműködés valamennyi formáját vizsgálja, hogy a társadalmi tények ezen *egyetemes* áttekintése alapján kialakítsa a társadalmi világnézetet.

A *dynamika* tudományos magyarázatát akarja adni a statikában felderített tényeknek. Ezen vizsgálati módszer ideálja az *astronomia*. Miként ez hold- és napfogyatkozásokat évezredekre menőleg csalhatatlan biztossággal előre megállapít, a társadalmi dinamika ideálja is az volna, ha a társadalomnak jövőbeli változásait matematikai biztossággal megállapítaná.

Ez azonban nem lehetséges, mert a társadalomban mai hiányos segédeszközaink mellett *törvényeket* nem állapíthatunk meg, csupán bizonyos jelenségek *rhytmikus* fejlődését konstatálhatjuk, pl. rhytmus jelentkezik a társadalom tagjainak bizonyos *cselekedeteiben*, miről a születési-, halálozási-, házassági-, tűz-, baleset- és büntető statisztika ad bizonyosságot. Továbbá bizonyos társadalmi *mozgalmak* egymást megközelítő kulturfeltételek alatt statisztikailag megállapítható szabály szerűséggel ismétlődnek, pl. a divat, vagy a modern államokban párhuzamosan haladó munkástörvényhozás, a nőemancipáció, a békemozgalom stb.

Ha ezek a *rhytmikusan* visszatérő jelenségek *nem* volnának, akkor a szociológiának nem volna jelentősége, mert a rhytmust

nélkülöző cselekedetekkel a *történelem* amúgy is foglalkozik, ennek tárgyát a soha hasonló alakban vissza nem térő cselekedetek képezvén. A történelem körét az u. n. „*Einzelfall*”-ok képezik, pl. a mit az Caesar vagy Napoleon jellemére konstatál, az nem áll más emberre nézve, a történelemben az egyéniség nem mint *szociális típus*, hanem főleg mint *erkölcsi példa* jön tekintetbe. Ezen tudomány tehát csak egyes emberekkel vagy egyes népindividualitásokkal foglalkozik, s nem törődik a rhytmussal, a történelem az igazi „*Ereigniswissenschaft*.”

Minthogy pedig a szociológia tárgya, éppúgy, mint a történeté, a társadalmi *cselekvés*, ennélfogva ez is az *Ereigniswissenschaften* közé tartozik, tehát módszere is csupán teljesen tapasztalati-induktív és összehasonlító-történelmi lehet.

Ezen tudományokkal ellentétben a természettudományok az u. n. „*Gesetzeswissenschaft*” -ok közé tartoznak, melyek hasonló körülmények között mindig és mindenütt egyformán csalhatatlan biztonsággal ismétlődő *törvényeket állítanak fel*, s melyek mihelyt egyszer nem ismétlődnének, már nem képeznének *törvényt*.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a történelmi tények *egyszer* fordulnak elő, a természettudományi tények *állandóan* ismétlődnek, a társadalmi tények *határozott rhytmus szerint időszakonként visszatérnek*.

Ennélfogva a szociológia a két tudomány *között* foglalt helyet, átmenetet képez az „*Ereigniswissenschaft*”-ból a „*Gesetzeswissenschaft*”-ba.

A társadalmi rhytmusok okait nagyjában talán felderíthetjük, de azoknak hatásait előre teljes biztossággal meg nem állapíthatjuk. Vagyis tapasztalati tényekben nincs apodiktikus esalhatatlanság, a társadalmi rhytmusok érvényessége tehát nem abszolút, csak relatív, azok szükségszerűsége nem *mechanikus*, mint a természettudományoknál, hanem csak *célszerűségiteológikus*. A rhytmus tehát nem *törvény*, hanem *szabály*. A törvényeknek engedelmeskednünk *kell*, a szabályokat *jó, ha követjük*.

Ezen különbségről megfeledezett a ma uralkodó biológiai iskola, midőn természettörvényeket konstatál a társadalmi rhytmus helyett. Már pedig lényeges különbség van a társadalmi és biológiai tények között.

A társadalmi tények sokkal bonyolódottabbak, összetettebbek és sokfélébbek, mert az ember psychikumának befolyása alatt keletkeznek, e tények kutatásához szükséges segédeszközök pedig vajmi csekély mértékben állnak rendelkezésünkre.

A biológiai tények egyszerűbbek, hozzáférhetőbbek, átlátszóbbak s ezeknél mégis a legfényesebb kísérleti segédeszközökkel bírunk.

A szociológusok is tehetnek megfigyeléseket, összehasonlításokat és megkülönböztetéseket, de ugyanolyan arányú kísérleteket itt sohasem hajthatunk végre, mint a természettudományoknál. Mechanikai szükségszerűséget tehát a társadalmi tényeknek csak *biológiai* részére állapíthatunk meg, de sohasem az emberi összeműködés *pszichológiai* részére, hol legfeljebb a cselekvések célszerűségét tudjuk megállapítani. De még egy nagy ok van, mely miatt a természettudományt és szociológiát egy kalap alá vonni nem lehet. A természettudomány az *általánossal* foglalkozik, pl. az emberrel antropológiai, fiziológiai stb. szempontból. A biológia az embert a *faj* szempontjából vizsgálja és felállíthat olyan törvényeket, melyek *minden emberre* vonatkozhatnak. Nem az *egyesnek jellemvonásai* fontosak itt, hanem a *faji vonások*; a biológia megvizsgálja azon mechanizmust és chemizmust, azon külső és belső föltételeket, melyek mellett valamely nép, vagy faj, vagy az egész emberi nem életét folytatja. A történelem ellenben a cselekvő *egyéniséggel* foglalkozik, az *egyéni* és *nem a faji* jellemvonásokat kutatja.

A szociológia már most a kettő között foglal helyet. Nem a fajjal van dolga és nem is az egyéniséggel, mint ilyennel. A szociológiát az egyéni eselekedetekben mutatkozó társadalmi szabályszerűség érdekli. Főkérdései: Hogy viszonylik az egyes a fajhoz? Mennyiben függ az egyén a társadalmi környezettől, az öröklött szellemi képességtől vagy saját jellemvonásaitól? Hogy viszonylik az egyes ember a csoportjához, az osztályához? Az egyén a tömeghez? A nép mint psychikus kollektív-egyéniesség az egész emberi nemhez?

Az ezen ellentétek között fennálló art a *szociológia van hivatva betölteni*, itt sem a történet, sem a természettudományok választ nem adhatnak.

Leglényegesebb különbség pedig a természettudomány és a társadalomtudomány között, hogy amott a *constantia*, az állandóság fogalma uralkodik, itt pedig a *variabilitás*, a változandóság fogalma.

Ugyanaz a psychikus variabilitás, mely a szociológiát a biológiától elválasztja és e tudománynak létalapját képezi, ugyanezen variabilitás azt is eredményezi, hogy a millió és millió combinatióban jelentkező társadalmi tényeknek összefog-

lálása és minden időben érvényesülő törvények megállapítása nem lehetséges, ily törvényeket csak a constantia alapján állíthatunk fel. De minthogy csupán a kosmikus rhytmus állandó, a társadalmi rhytmus ellenben variábilis, ennél fogva a természettudományban törvények állíthatók fel, itt csak szabályok. Hogy azonban a társadalmi rhytmus variábilis, ez nagy szerencse az emberiségre, mert a mit így jóslásaink és törvényeink biztosságából veszítünk, azt visszanyerjük *egyéniességünkben*, mialatt motivációink sokaságának önálló kombinálás» és egyéni elhatározási képességünk értendő. Mily sivár és kietlen volna az élet e nélkül! Ha a társadalom is épűgy, mint a természet, csupán a mechanikus kényszer és szükségszerűség birodalma lenne, mi nyújtana az életben gyönyörűséget? Vágyaink és törekvéseink, eszméink és érzéseink nélkül, mint a szárnyaszegett sas porban hevernének.

A szociológia tehát csak rhytmusokat, szabályokat állapíthat meg, mint pl. a grammatika a nyelv részére. Erre két mód van:

1. történelmileg már érvényben volt intézmények összehasonlítása.
2. induktív úton számos társadalmi tény egymás mellé állítása.

A társadalmi jelenségek (pl. a házasság, tulajdon, jog, vallás, nyelv) *eredetének* kikutatásánál az u. n. *pszichogenetikus*, oknyomozó lélektani, a társadalmi tények *fejlődésénél* az *összehasonlító történelmi* módszert kell használnunk.

Habár a társadalom életében megnyilvánuló *rhytmus* végső következtetésben törvényt rejt magában, előttünk ismeretlen törvényt, mai segédeszközeink mellett a szociális dinamika azon módja, melylyel az organikus iskola a társadalomra nézve is *természettörvényeket* akar megállapítani, elvetendő. Ha valamikor a szociális dinamika társadalmi alaptörvényekhez fog jutni, ezek sohasem tarthatnak igényt *abszolút* szükségszerűségre és szigorú érvényességre, hanem, mivel a tapasztalat köréből vannak merítve, csupán *comparatív* érvényességgel és teleológikus szükségszerűséggel fognak bírni »diese Gesetze kennen kein *Müssen*, sondern nur ein *Sollen*.« A teleológikus szükségszerűség csupán azt írja elő az egyénnek, hogy saját jól felfogott érdekében hogyan cselekedjék, ha cselekvéseit összhangba akarja hozni a társadalom szellemével. Ha azonban az egyén oktanul és céltalanul akar cselekedni, ebben a teleológikus szükségszerűség nem akadályozhatja. A természet törvények ellenben *kényszerítőleg* hatnak az egyénre, a nélkül, hogy elhatározási szabadságát meghagynák.

A szociológia ma még a meteorológiához hasonló tudomány, mely szintén gazdag tapasztalati adatok alapján ritmusokat és szabályokat állít fel és 80—82 perccel biztossággal képes az időváltozásokat előre megállapítani. Hogy a társadalomra nézve is ezt, vagy ennél még valamivel többet elérhessünk, ehhez nem elég a biológiai módszer, hanem szükséges az összehasonlító történelmi is. Míg előbbi deduktív elvekből indul ki, utóbbi főleg tapasztalati, induktív úton halad és él az összehasonlító módszerrel is, mely az anatómiában oly fényesen bevált. Miként az anatómus keresztmetszeteket készít csontokon, izmokon és kötőszöveteken, mi is keresztmetszeteket kell, hogy készítsünk a társadalmi intézményeken. Célunk legyen a társadalom összehasonlító fejlődéstörténetének megírása. Ehhez gyűjtsük az anyagot és készítsük el a társadalom összehasonlító nyelv-, monda-, jog-, vallás-, művészet- és gazdaságtörténetét. Sőt Marx, Lamprecht és Rogers óta a gazdaságtörténetre helyezük a főszínpadot. Ezen felül pedig az összehasonlító történelmi módszer legfontosabb feladata lesz az emberi érzelmek fejlődéstörténetének kutatása. Meg kell írni a szeretetet, a barátságot, a részvétet, az összes, de különösen a társadalmi érzéseknek fejlődéstörténetét. Ezekből a társadalmi ritmus megállapításához sokkal érdekesebb adatokat nyerünk, mint a protoplasmából és sejtmagból, a csontokból és kötőszövetekből. Mindenekelőtt pedig a jövőbeni társadalmi cselekvéseink irányítására szükséges *társadalmi imperatívusokat* illetőleg is sokkal többet tanulunk, az összehasonlító-történelmi módszer útján, mint az organikus segítségével.

Különösen korunkban, midőn a *vallási szabályok* ereje annyira megcsappant, a szociológia legfőbb céljává kell kitűznünk, hogy *szociális szabályokkal* irányítsa a társadalmi cselekvést. Ezen teleológiai, ezélszerűségi szempontból megindokolt szabályok felállításával a szociológiának végső kibontakozásában *normatív társadalmi erkölcsstanná* kell kialakulnia.

De éppen a szociológia ezen alakjánál az organikus módszer keveset ér. A biológiából ugyanis társadalmi szabályokat nem lehet levezetni. Mert ha az organikusok szerint a társadalmi élet jelenségei azonosak a biológiaiakkal, ha a társadalmi törvények csupán a biológiaiakhoz hasonló természet-törvények, akkor a szociológiában nincs *Sollen*, hanem csak *Müssen*, akkor cselekedeteink mechanikus szükségszerűséggel folynának le, akkor a szociológia sohasem írhatná elő, hogyan

cselekedjünk, mikor vas törvényszerűséggel működő természet-törvények amúgy is előírták, hogyan *kell* cselekednünk.

Ha ellenben a társadalmi törvények nem egyebek, mint emberi cselekedetek rhytmusai, vagy legkedvezőbb esetben empirikus tapasztalati törvények, akkor a szociológiának joga, hogy célirányos elvekkel a társadalom alakulására befolyhasson. Céllokat csak az öntudatos világ ismer, míg az öntudatlan világnak pusztán törvényei vannak, mely *természettörvények* — miként azt Spinoza örök időkre bebizonyította — mechanikus szükségszerűséggel folynak le.

Az organikus módszer következetes keresztülvitele tehát lehetlenné teszi a társadalmi etikát, s kikerülhetetlenül a végzetszerűséghez, a fatalistikus determinizmushoz vezet. Ne a természetből keressünk tehát okulást társadalmi cselekvéseink részére, hanem az emberi cselekvéseket magában foglaló történelmi életből, mely sokkal több tanulságot nyújt nekünk.

Csak az összehasonlító történelmi módszer helyezheti a *társadalmi etikát* tudományos alapokra. Csak ezen módszer segítségével következtethetünk az intézmények keresztmetszetéből *a kor tendenciáira*, csak ezen módszer segítségével, az emberi érzelmek és emberi intézmények összehasonlító fejlődéstörténelmével fogjuk megtanulni, hogy kerülhetünk el a jövőben *czélelles cselekedeteket* és hogy kell legjobban gyakorolnunk a *czéltudatosakat*.

Legfőbb feladata tehát a szociológiának, hogy felfedezze régebbi korok tendenciáit, de még inkább, hogy kikutassa a mai kor irányzatait.

Ehhez a munkához az organikus módszer csak mint *heurisztikus elv* alkalmas, csak a társadalmi intézmények plasztikusabb, érthetőbb, világosabb, tetszetősebb bemutatásához szükséges, míg az összehasonlító-történelmi módszer van hivatva a normatív szerepre, társadalmi cselekvéseinket irányító szabályok megalkotására.

A lehető legnagyobb részletességgel ismertettem Ludwig *Stein* szociológiai felfogását, mivel szilárd meggyőződésem, hogy a szociológiai tudomány a jövőben ezen az úton fog előrehaladni. Herbert Spencernek óriási hatását feltétlen tisztelettel érdemlő nagy személyi kvalitásain kívül abból magyarázom, hogy korunk túlságosan a természettudományok bámulatos kifejlődésének hatása alatt áll. Minthogy az addigi tudomány

az embert »természetfölötti,« az egész organikus világtól elkülönített magaslatra helyezte, ezen felfogás reakciójaként hatalmas benyomást keltett Spencer szociológiája, mely az embernek az organikus világgal való egybetartozandóságát és a természeti erőktől való függését hirdette. Ebben Spencer érdemei elévülhetetlenek.

De mintha új kor küszöbén állanánk. Úgy látszik, mintha megelégtünk volna a természet kutatását és az emberi szellem, az emberi cselekvések megfigyelése felé fordulna a kutatók szeme. Ha pedig ez csakugyan így van, akkor a szociológiában sem elégitenek már ki bennünket Spencer és Marx rendszerei, akkor itt is új irányokra van szükség. Ezen új irány a teleológikus szociológia, mely a társadalmi életben célok és eszközök hálózatát látja, nem pedig csupán okok és okozatok láncolatát. Míg Marx és Spencer szociológiája túlságosan objektív, Stammler és Stein szociológiai felfogása szubjektív. Előbbiek hitvallása a szociális materializmus és az emberi szellem képességeit kicsinylő fatalistikus determinizmus, utóbbiaké a szociális ideáлизmus és a céltudatos emberi tevékenység erejét méltányoló szociális optimizmus.

Számoltunk azon súlyos ellenvetésekkel, melyek a teleológikus felfogás ellen felhozhatók.

1. Azt lehet állítani, hogy tudományos megismerés csak eausalisan lehetséges» ha pedig a szociológiában nem vagyunk képesek az okság szempontjából törvényeket felállítani, akkor ne is beszéljünk szociológiai tudományról. Ezzel szemben áll a társadalmi élet felfogásának célszerűségi szempontja, mely ugyan nem alkalmas a természettörvényekhez hasonló abszolút törvények felállítására, de relatív biztosságú társadalmi szabályokat, objektív helyes célokat állít fel, s azokban a történelem összehasonlító fejlődésének tanulmányozása útján évezredek tapasztalásainak eredményét formulázza. Azért, mert causalis tudományos megismerés csak a természet folyamatainál lehetséges és nem a millió motivációval bíró társadalmi cselekvésnél, még nem szabad lemondanunk — a jövő nemzedékek érdekét tartva szem előtt — arról a nagy szellemi és erkölcsi tökérről, melyet a szociológiai tanúságokban bír az emberiség.

2. Az összehasonlító-történelmi szociológiai iskola híveit ugyanazon kifogás is érheti, mint Marxot és követőit, t. i. hogy ezen felfogás alapján még nem írták meg a társadalom fejlődéstörténetét, a biológiai és gazdasági szociológia kritikájával

pedig még nincs beigazolva ezen felfogás igazsága. Valóban ez iskolának még nem jött meg Spencer-je, ezen felfogás alapján írt egységes munkák még hiányoznak. De ezzel szemben utalok Stein nagy filozófiai és történelmi tudással megírt munkájára, mint kitűnő kezdetre és azon körülményre, hogy ezen felfogás alapján megírt munkákat még csak a jövőben várhatunk. Így pl. Paul Barth munkájának eddig megjelent első kötete művének kritikai részét képezi, pozitív szociológiai rendszerének kifejtését a második kötetben helyezi kilátásba. *Stammler* legújabb munkája: »Die Lehre vom richtigen Rechte« teleológikus társadalomfilozófiájának kiegészítő része.

3. Ezen szociológiai felfogást megingatná az, ha sikerülne bebizonyítani, hogy egyéni és így társadalmi cselekvéseink is egyedül és kizárólag csupán olyan mechanikus causalitásnak vannak alávetve, mint a természet folyamatai.* Figyelemreméltó kísérletek dacára azonban ez ma még csak tudományos *hypothézis* értékével bír és bebizonyítottak nem tekinthető. Ellene szól mindaz, a mit Stein rendszerének ismertetésénél már felhoztunk. Ez a felfogás szerintünk kizárná az emberi célokat és törekvéseket, megszüntetné az emberi fejlődés legnagyobb vívmányát, egyéniségünket.** Az összehasonlító történelmi szociológia távol áll attól, hogy korunk természettudományi álláspontjával ellentétbe helyezkedjék. Nagyon is tudatában vannak e felfogás hívei annak, hogy míg Kopernikus érdeme a *geocentrikus* tévhit megszüntetése, Darwiné és Spenceré az *anthropocentrikus* elbizakodottság leálcázása, ugyanolyan mértékben érdeme e diadalmaskodó determinizmusnak a *psychocentrikus* előítéletnek hideg zuhanynyal való leöntése. Ez az iskola nem védi az elavult »természetfölötti« helyzetet, nem hódol a természet és szellem ellentétességét hirdető dualistikus világfelfogásnak. Sőt ellenkezőleg azt hirdeti, hogy a causalitás törvénye uralkodik a szellemi világban és a társadalmi életben épűgy, mint a többi létező világban. Ha tehát nem is állítja, hogy a természet

* *Pikler* pszichológiai munkájában ezen álláspontra helyezkedik, bár evvel az emberi cselekvések célszerűségét és a célkitűzést összeférhetőnek tartja.

** A causalitás és teleológia egymáshoz való viszonya tekintetében utalok *Stammler* munkájának ily című fejezetére. Ebből kiviláglik, hogy a teleológia tulajdonképpen nem egyéb, mint a társadalmi élet létező, de emberileg exact módon meg nem állapítható causalitása helyett a társadalom jelenségeinek a célok egységes szempontjából való összefoglalása.

és szellem azonosak, miként azt a materialistikus monizmus hirdeti, de álláspontja a Spinoza-féle szigorú parallelizmussal egyezik meg. A teologikus felfogás ennél fogva a *monizmus* világnézetét vallja, — a mit azon ellenvetéssel szemben, hogy e felfogás *kétféle* törvényszerűséget hirdet, különösen kiemelni kívánok — miután azonban az emberi szellem világában és az ember társadalmi életében ezen szociológiai felfogás az okok mellett *a célokal* hangsúlyozza, a *materialistikus* monizmussal szemben *idealistikus* monizmusnak nevezhetjük e világnézetet.

Csupán *a célokat el nem ismerő*, kizárólag *mechanikus* causalitást utalja ez a felfogás a cél nélkül — csak okozatosan — működő természet folyamataiba s ennek ellenében követeli a társadalmi életben a célok elismerését is. Csak ezen szempontból adhatunk helyet a szociológiában az emberi akaratnyilvánulásoknak, az emberi szellem befolyásának. Világos tehát, hogy ez a felfogás nem áll az akarat önkényes szabadságának immár tudományosan túlhaladott álláspontján, mert elismeri az akaratra a pszichológiai causalitás törvényeit s így nem hirdeti az emberi szellem privilégiumát.

Ma már senki sem fogadja el Comte azon tételét, hogy az emberi szellem önálló és kizárólagos befolyása irányítja a társadalom fejlődését. De viszont az ember szellemi világának el nem ismerése, Marx és Spencer szociológiai rendszerének közös vonása és felfogásom szerint közös hibája.

Csak az összehasonlító-történelmi módszerrel dolgozó teleologikus szociológiai iskola fogja ismét az ember cél tudatos akaratának világát jogaiba visszahelyezni; csak a teleologikus felfogás, mely nem feledkezik meg arról, hogy a társadalom élete *egyéni cselekedetekből* áll, fogja az emberi szellemnek a gazdasági és természeti viszonyok alapján való jelentékeny befolyását a társadalom alakulásában érvényre juttatni.

A szociológia csak ezen az úton alakulhat ki azon tudományyá, mely a napi események szűk keretén túl sub aeternitatis specie vizsgálja a társadalmi élet különböző áramlatait és ezen magas szempontból a múltban felhalmozódott emberi tapasztalások formulázásával irányelveket ad a politikának, mint alkalmazott szociológiának.

Leopold Gusztáv.